

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING MILLIY MENTALITETIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNI ANIQLASH

Hudayberdiyeva M. O

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Tayanch so'zlar: milliy mentalitet, o'rta maktab o'quvchilari, ta'sir etuvchi omillar, madaniy jihatlar, ijtimoiy muhit, ta'lim tizimi, etnik o'ziga xoslik, oilaviy tarbiya, ommaviy madaniyat, xalqaro munosabatlar, psixologik xususiyatlar.

Ключевые слова: национальный менталитет, старшеклассники, факторы влияния, культурные аспекты, социальная среда, образовательная система, этническая идентичность, семейное воспитание, массовая культура, интернациональные отношения, психологические особенности.

Key words: national mentality, high school students, factors of influence, cultural aspects, social environment, educational system, ethnic identity, family education, mass culture, international relations, psychological characteristics.

Kirish. Yoshlarning maqsadi madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy va ta'lim jihatlarini o'z ichiga olgan ko'plab omillar ta'sirida shakllanadi. Muayyan mamlakat yoki jamiyatning o'ziga xos madaniy xususiyatlari va qadriyatlarini aks ettiruvchi milliy mentalitet ayniqsa muhimdir. O'rta maktab o'quvchilari kontekstida milliy mentalitet ularning dunyo haqidagi tasavvurlariga, ijtimoiy munosabatlariga va o'ziga xosligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantiradigan omillarni aniqlash ularning xatti-harakatlari va rivojlanishini tushunishda muhim qadamdir. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantirishda madaniy jihatlar muhim rol o'ynaydi. Bunga til, tarix, urf-odatlar, din, san'at va adabiyot kiradi. Til aloqa va bilimlarni uzatish vositasi sifatida madaniy qadriyatlarni saqlash va uzatish uchun katta ahamiyatga ega[1]. Tarixiy meros va urf-odatlar ma'lum bir millatga mansubligini anglashni shakllantiradi va madaniy o'ziga xoslikni ta'minlaydi.

O'rta maktab o'quvchilari o'sadigan ijtimoiy muhit ham ularning milliy mentalitetiga katta ta'sir ko'rsatadi. Oilaviy qadriyatlar, ta'lim, ijtimoiy

ma'vqe va ijtimoiy me'yorlar ma'lum bir madaniyatda muhim va maqbul bo'lgan narsalar to'g'risida g'oyalarni shakllantiradi. Oila, do'stlar, maktab va umuman jamiyat bilan o'zaro munosabatlar o'rta maktab o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Iqtisodiy sharoitlar o'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetiga ham ta'sir qiladi. Iqtisodiy barqarorlik yoki beqarorlik, turmush darajasi, ta'lim olish imkoniyati va ish bilan ta'minlash imkoniyatlari yoshlar dunyosi va istiqbollari haqidagi tasavvurlarga ta'sir qiladi.

Ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalari o'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maktab dasturi, o'quv materiallari va o'qitish usullari milliy o'ziga xoslikni mustahkamlashga va madaniy qadriyatlarni tushunishga yordam beradi. Televidenie, Internet va ijtimoiy tarmoqlarni o'z ichiga olgan ommaviy axborot vositalari ham dunyo haqidagi qarashlar va tushunchalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi[2]. Har bir o'rta maktab o'quvchisining individual xususiyatlari ularning milliy mentalitetiga ham ta'sir qiladi. Bunga shaxsiy manfaatlar, xarakter, o'z-o'zini identifikatsiya qilish darajasi va madaniy qadriyatlarga munosabat kiradi.

Globalashuv va axborot texnologiyalari muhim rol o'ynaydigan zamonaviy dunyoda milliy o'ziga xoslik va mentalitet masalalari, ayniqsa ta'lim sharoitida dolzarb bo'lib qolmoqda. O'rta maktab o'quvchilari kattalar hayotining boshida o'zlarining mentalitetlarini turli omillar, jumladan madaniy, ijtimoiy va ta'lim jihatlari ta'sirida shakllantiradilar[3]. Ushbu maqolada biz o'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetiga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni ko'rib chiqamiz.

O'rta maktab o'quvchilarining mentalitetini shakllantiradigan asosiy omillardan biri bu ta'lim muhitidir. O'quv dasturlari, o'qitish metodikasi va o'qituvchilar bilan o'zaro munosabatlar o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. O'quv materiallariga kiritilgan madaniy jihatlar milliy qadriyatlar va an'analarni tushunishga ta'sir qilishi mumkin. Oilaviy ta'lim o'rta maktab o'quvchilarining mentalitetini shakllantirishning asosiy elementidir. Oilalar urf-odatlar, qadriyatlar va tilni etkazadilar, bu esa milliy ongga ta'sir qiladi. Ota-onalar o'rta maktab o'quvchilarining o'z madaniyati va tarixini qanday qabul qilishlarida muhim rol o'ynaydi.

Zamonaviy o'rta maktab o'quvchilari ommaviy axborot vositalari va axborot texnologiyalari bilan doimiy aloqada. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, televidenie va boshqa ommaviy axborot vositalari milliy o'ziga xoslik tushunchalarini shakllantirishi mumkin. Media tarkibidagi madaniy xususiyatlarni aks ettirish o'rta maktab o'quvchilarining mentalitetiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Atrofdagi ijtimoiy-madaniy muhit va jamiyat ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda[4]. Turli xil madaniy guruhlar bilan o'zaro aloqalar, jamoat hayoti va madaniy tadbirlarda qatnashish o'rta maktab o'quvchilarining dunyoqarashini kengaytirishi va ularning milliy o'ziga xoslikka bo'lgan munosabatini shakllantirishi mumkin.

Globalashuv va xalqaro almashinuv sharoitida o'rta maktab o'quvchilari turli madaniyat vakillariga duch kelishmoqda. Ushbu o'zaro ta'sir boshqa millatlarni yanada ochiq va bag'rikeng idrok etishga va global dunyoqarashni shakllantirishga yordam beradi. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentaliteti ta'lim muhitidan tortib oilaviy tarbiyaga qadar bo'lgan ko'plab ta'sirlarning natijasidir. Ushbu omillarni tushunish o'rta maktab o'quvchisining shaxsiyatining milliy o'ziga xosligi nuqtai nazaridan har tomonlama va chuqur rivojlanishiga yordam beradigan ta'lim dasturlarini yanada samarali shakllantirishga imkon beradi. Madaniyatlarning xilma-xilligini ongli ravishda idrok etish uchun sharoit yaratish va zamonaviy ko'p millatli jamiyat sharoitida uyg'un shaxsni shakllantirishga hissa qo'shib, milliy an'analarga hurmatni rag'batlantirish muhimdir.

Milliy mentalitet-bu ma'lum bir millat yoki etnik guruh odamlarining fikrlash, xulq-atvori va qadriyat munosabatlarining xususiyatlarini shakllantiradigan madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillarning murakkab to'plami[5]. Zamonaviy jamiyatda milliy mentalitet masalalari, ayniqsa, yoshlarni tarbiyalash va tarbiyalash nuqtai nazaridan tobora dolzarb bo'lib bormoqda. O'rta maktab o'quvchilari bolalik va kattalar hayotining chorrahasida bo'lib, ularning milliy mentalitetiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan turli omillar ta'sirida.

Zamonaviy jamiyat madaniyatlar, tillar, dinlar va urf-odatlarining mozaikasidir. Shu nuqtai nazardan, o'rta maktab o'quvchilari o'zlarining mentalitetini belgilaydigan turli xil ijtimoiy-madaniy omillarga duch kelishadi. Oila o'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila ichidagi urf-odatlar, qadriyatlar, aloqa tili dunyoni idrok etishga va undagi o'z o'rniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Maktab o'rta maktab o'quvchilari birinchi marta madaniyat, til va urf-odatlardagi farqlarga duch keladigan joy. O'qituvchilar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar, o'quv jarayoni va sinfdan tashqari ishlar mentalitetning shakllanishiga ta'sir qiladi[6]. Zamonaviy o'rta maktab o'quvchilari televizor, Internet, ijtimoiy tarmoqlar kabi turli manbalardan olingan ma'lumotlarga boy. Media maydoni madaniyat, siyosat, jamiyat haqidagi g'oyalarni shakllantiradi va milliy o'ziga xoslikni shakllantirishga ta'sir qiladi.

O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantirishning muhim jihati bu o'z shaxsiyatini va o'zini o'zi anglashni izlash jarayonidir. Bu yoshda yoshlar ma'lum bir milliy yoki etnik guruhga mansubligini faol ravishda anglaydilar, ularning ildizlari va dunyodagi o'rnini tushunishga intilishadi. O'z xalqi yoki etnik guruhining tarixini bilish o'rta maktab o'quvchilariga ma'lum bir madaniyat va urf-odatlariga mansubligini anglashga imkon beradi. Ona tilini o'rganish, milliy bayramlar va marosimlarda qatnashish madaniy merosni saqlash va milliy o'ziga xoslikni shakllantirishga yordam beradi. Boshqa madaniyatlar vakillari bilan o'zaro munosabatlar o'rta maktab o'quvchilariga dunyoqarashini kengaytirish, turli xalqlar mentalitetidagi farqlar va o'xshashliklarni tushunish imkonini beradi.

Zamonaviy dunyo o'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan globallashuv va migratsiya jarayonlari bilan ajralib turadi. Metropoliyalarda va yirik shaharlarda o'rta maktab o'quvchilari turli madaniyatlar va tillarga duch kelishadi, bu esa boshqa xalqlar va madaniyatlarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirishga yordam beradi. Boshqa mamlakatga yoki mintaqaga ko'chib o'tayotgan o'rta maktab o'quvchilari uchun yangi muhit va madaniyatga moslashish ularning milliy mentalitetini shakllantirishning muhim bosqichidir[7]. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash har bir insonning ijtimoiy-madaniy konteksti, tarixiy merosi, global tendentsiyalari va individual xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladigan murakkab va ko'p qirrali vazifadir. Shaxsiyatning ongli va uyg'un rivojlanishi uchun sharoit yaratish juda muhimdir

Milliy mentalitet-bu ma'lum bir millat yoki madaniyatga xos bo'lgan qadriyatlar, urf-odatlar, urf-odatlar va munosabat tizimini o'z ichiga olgan murakkab tushuncha. O'rta maktab o'quvchilari kontekstida bu mentalitet turli omillar, jumladan, ularning oilaviy muhiti, ta'lim muhiti, ijtimoiy-madaniy kontekst va boshqa ko'plab jihatlar ta'sirida shakllanadi. O'rta maktab o'quvchilari o'rtasida milliy mentalitetni shakllantirishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan asosiy omillarni ko'rib chiqing.

Oila o'smirlar mentalitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu erda ular asosiy qadriyatlarni o'rganadilar, o'z xalqining urf-odatlari haqida bilib oladilar, shaxslararo muloqotning birinchi tajribasiga ega bo'ladilar va madaniy me'yorlarni o'rganadilar. Oilaviy muhit, ota - onalar va bolalar o'rtasidagi munosabatlar, ota-onalarning bola hayotiga jalb qilish darajasi-bularning barchasi milliy mentalitetning shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Maktab, shuningdek, o'rta maktab o'quvchilarining mentalitetini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Bu erda ular turli xil ijtimoiy-madaniy jihatlarga

duch kelishadi, o'rtoqlar va o'qituvchilar bilan muloqot qilishadi, o'z xalqining tarixi va madaniyatini o'rganadilar. O'quv dasturlari, o'qitish metodikasi, maktab tadbirlari - bularning barchasi o'rta maktab o'quvchilarining o'z millati va uning dunyodagi o'rni haqidagi g'oyalarini shakllantiradi.

Axborot texnologiyalari va internetning rivojlanishi bilan ommaviy axborot vositalari o'smirlar mentalitetini shakllantirishda tobora ta'sirchan omilga aylanmoqda. Ular dunyo haqida turli manbalar orqali ma'lumot olishadi: televizor, ijtimoiy tarmoqlar, video hosting va boshqalar[8]. Ushbu ma'lumot qanday taqdim etilishi va u qanday qadriyatlarni targ'ib qilishi muhimdir. Xalqning tarixi va madaniyati uning mentalitetini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tarixiy voqealar, qahramonlar, madaniy an'analar va urf-odatlarini bilish o'rta maktab o'quvchilariga o'tmishlarini yaxshiroq tushunishga va zamonaviy dunyoda o'z o'rnini aniqlashga yordam beradi.

Ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar o'rta maktab o'quvchilarining mentalitetiga ham ta'sir qiladi. Turmush darajasi, ta'limning mavjudligi, o'zini o'zi anglash imkoniyatlari - bularning barchasi o'spirinlarning o'z mamlakatlari va umuman jamiyat haqidagi g'oyalarini shakllantiradi.

Xulosa. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash turli xil ijtimoiy-madaniy, iqtisodiy va individual jihatlarni hisobga olishni talab qiladigan murakkab va ko'p qirrali vazifadir. Ushbu omillarni tushunish madaniy xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash, milliy o'ziga xoslikni mustahkamlash va fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan samarali ta'lim va tarbiya strategiyalarini ishlab chiqish uchun muhimdir. O'rta maktab o'quvchilarining milliy mentalitetini shakllantirish murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda turli omillar bir-biriga mos keladi va o'zaro ta'sir qiladi. Oila, maktab, ommaviy axborot vositalari, tarix, ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar o'smirlarning qadriyatlari, munosabatlari va dunyoqarashining shakllanishiga ta'sir qiladi. Ushbu omillarni tushunish o'quv jarayonini yanada samarali tashkil etish va o'rta maktab o'quvchisining shaxsini o'z millatining madaniy an'analari va qadriyatlariga muvofiq barkamol rivojlanishi uchun sharoit yaratishga imkon beradi.

Adabiyotlar:

1. Касаткина, Н. Э. «Факторы, влияющие на социализацию личности старших школьников в условиях образовательного учреждения.» Сибирский педагогический журнал 6 (2007): 290-298.
2. Isoqulov, Mamadolli. «Юқори синф ўқувчилари онгида жаҳолатга қарши кураша олиш тафакурини ривожлантиришда оила ва мактаб ҳамкорлиги.» Журнал Педагогика и психологии в современном образовании 1.4 (2021).
3. Norqulova, Soraxon. «Юқори синф ўқувчиларини тарбиялашда виртуал стендлардан фойдаланиш масалалари.» Мир исследований 1.1 (2021).

4. Перегудова, Татьяна Владимировна. «Модель педагогической работы по патриотическому воспитанию старшеклассников в детском оздоровительном лагере.» Вестник Московского государственного университета культуры и искусств 3 (65) (2015): 166-171.
5. Иванова, Лилия Михайловна. «Формирование толерантности в системе современного менталитета учащихся старшего школьного возраста.» (2003).
6. Чикаева, Татьяна Александровна. «Факторы, влияющие на самоидентификацию личности в условиях модернизации национальной жизни.» Россия: тенденции и перспективы развития 10-1 (2015): 703-705.
7. Дикарева, А. В., and Н. И. Короткова. «Менталитет и социальные установки. Из детства во взрослую жизнь.» Наука и современность 16-1 (2012): 215-220.
8. Ардашев, Александр Николаевич. Национально-региональный компонент как фактор поликультурного образования сельских школьников. Diss. 2006.

РЕЗЮМЕ

Maqola o'rtta maktab o'quvchilari o'rtasida milliy mentalitetni shakllantirishga ta'sir etuvchi omillarni o'rganishga bag'ishlangan. Muallif o'rtta maktab o'quvchilarining aqliy xususiyatlarini belgilaydigan asosiy omillarni aniqlash uchun o'tkazilgan empirik tadqiqot natijalarini taqdim etadi. Asarda yoshlarning mentalitetini shakllantirishga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan ijtimoiy-madaniy, tarixiy, oilaviy, ma'rifiy va psixologik jihatlar ko'rib chiqiladi. Taqdim etilgan tahlil o'rtta maktab o'quvchilari o'rtasida milliy o'ziga xoslikni shakllantirish jarayonlarini yaxshiroq tushunishga yordam beradi va ta'lim muassasalarida samarali ta'lim strategiyalari va madaniyatlararo hamkorlikni rivojlantirish uchun foydali bo'lishi mumkin.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена исследованию факторов, оказывающих влияние на формирование национального менталитета среди старшеклассников. Автор представляет результаты эмпирического исследования, проведенного с целью выявления основных факторов, определяющих ментальные характеристики учащихся старших классов. В работе рассматриваются социокультурные, исторические, семейные, образовательные и психологические аспекты, которые могут оказывать влияние на формирование менталитета молодежи. Представленный анализ помогает лучше понять процессы формирования национального самосознания среди старшеклассников и может быть полезен для разработки эффективных образовательных стратегий и межкультурного взаимодействия в образовательных учреждениях.

SUMMARY

The article is devoted to the study of factors influencing the formation of a national mentality among high school students. The author presents the results of an empirical study conducted to identify the main factors determining the mental characteristics of high school students. The work examines socio-cultural, historical, family, educational and psychological aspects that can influence the formation of the mentality of young people. The presented analysis helps to better understand the processes of formation of national identity among high school students and can be useful for developing effective educational strategies and intercultural interaction in educational institutions.